fat Efendi'nin (ö. 1894), önce *Bergüzâr* (Hanya 1291), daha sonra da *Bergüzâr-ı Ahlâk* (İstanbul 1315, 1318) adıyla yayımlanan eserleri sayılabilir. *Ahlâk-ı Alâî*'nin Batı dillerine tercüme edildiği de bilinmektedir (bk. *İA*, VI, 710). Latin harfleriyle de iki ayrı cilt halinde ve bazı konuları kısaltılmak suretiyle sadeleştirilerek yayımlanmıştır; Hüseyin Algül tarafından neşre hazırlanan I. cilt (İstanbul 1974), mukaddime ile birinci bölümü, Ahmet Kahraman'ın yayımladığı II. cilt ise (İstanbul, ts.) diğer bölümleri ihtiva etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, Bulak 1248; Kınalızâde, *Tezkire*, II, 652-691; *Osmanlı Müellifleri*, I, 400-401; III, 61; Bursalı Mehmed Tâhir, *Ahlâk Kitaplarımız*, İstanbul 1939, s. 26; M. Ali Aynî, *Türk Ahlâkçıları*, İstanbul 1939, s. 83-86; Ferid Kam, "Kınalızâde Ali Çelebi", *DEFM*, I/4 (1332), s. 357-379; Yusuf Ziyâ, "Kınalızâde Ali Efendi'nin Terbiye Telâkkîsi", *Mihrab*, sy. 4, İstanbul 1340, s. 100-105; Celâl Saraç, "Ahlâk-ı Alâî", *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, I, Ankara 1959, s. 19-28; Agâh Sırrı Levend, "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", *TDAY Belleten 1963*, Ankara 1964, s. 97; Abdülhak Adnan-Adıvar, "Kınalızâde", *İA*, VI, 709-711; Abdülkadir Karahan, "Osman-Zâde Tâib", *İA*, IX, 456; Hasan Aksoy, "Ahlâk-ı Alâî", *İBA*, I, 107-108.

 AHMET KAHRAMAN

AHLÂK-ı CELÂLÎ
(اخلاق جلالى)

Celâleddin ed-Devvânî'nin (ö. 908/1502) ahlâk felsefesiyle ilgili Farsça eseri.

Kelâm, felsefe ve tasavvuf âlimi Celâleddin ed-Devvânî'nin, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın isteği üzerine oğlu Sultan Halil için (ö. 882/1477) kaleme aldığı ve *Levâmiʿu'l-işrâḳ fî mekârimi'l-aḫlâḳ* adını verdiği eser, sonraları *Aḫlâḳ-ı Celâlî* diye tanınmıştır. Nasîrüddîn-i Tûsî'nin *Aḫlâḳ-ı Nâṣırî*'sinden sonra Farsça ahlâk kitaplarının en meşhuru olup Devvânî'nin en beğenilen eseridir. *Aḫlâḳ-ı Celâlî*, başlıkların değişik olması, yapılan bazı ekleme ve çıkarmalar, kendine has ifade tarzı istisna edilirse, şekil ve muhteva yönünden *Aḫlâḳ-ı Nâṣırî*'nin bir kopyasıdır. Bu sebeple ahlâk psikolojisi bakımından büyük ölçüde Tûsî vasıtasıyla İbn Miskeveyh'in *Tehẕîbü'l-aḫlâḳ*'ına, tasavvufî düşünceler açısından Gazzâlî'nin *İḥyâʾü ʿulûmi'd-dîn*'ine, devlet ve siyaset ahlâkı konularında Fârâbî'nin *el-Medînetü'l-fâżıla* ve *es-Siyâsetü'l-medeniyye*'sine dayanır.

Eser, bir mukaddime ile üç bölümden meydana gelmiştir. "Tehzîbü'l-ahlâk" başlığı altında ahlâkın düzeltilmesi ve güzelleştirilmesi konusuna ayrılan ilk bölüm, on "lem'a"dan oluşur. "Tedbîrü'l-menzil" başlıklı aile ahlâkı ve idaresinin işlendiği ikinci bölüm altı lem'a, "Siyâsetü'l-müdün" adlı siyasî ve sosyal ahlâk konularının işlendiği üçüncü bölüm ise yedi lem'adır. *Aḫlâḳ-ı Celâlî*'nin sonunda Eflâtun, Aristo ve diğer bazı filozofların hakîmane öğütlerini ihtiva eden ifadeler bulunur.

Selefleri İbn Miskeveyh ve Tûsî gibi, Devvânî de dünya hayatının düzeni için üç şeyin gerekli olduğunu belirtir: Kanun, siyasî yönetici ve servet. Ona göre kanun şeriattır; siyasî yönetici (imam) ise insanları her bakımdan mükemmel olmaya sevkedebilecek kabiliyette seçkin kişidir. O, Allah'ın yeryüzündeki halifesi ve Peygamber'in vekilidir. Fârâbî'nin faziletli olan ve olmayan ülke (medîne) ayırımı *Aḫlâḳ-ı Celâlî*'de de yer alır. Adaletin hüküm sürdüğü faziletli ülkede rütbe ve mevkiler ehliyet ve liyakat esasına göre dağıtılmalıdır. Âdil bir yönetimde her insan kabiliyetine göre ulaşabileceği en yüksek mertebeye çıkabilir. Âdil olmayan iktidar ise baskıya dayanır. Devvânî'ye göre toplum âlimler, askerler, tüccar-sanatkâr-işçiler ve çiftçilerden oluşan dört zümreye ayrılır. Eserde insanlar, daha önce Gazzâlî'de görüldüğü üzere, ahlâkî tabiatları ve eğitime yatkınlıkları bakımından beş zümreye ayrılmıştır: Tabiatları tamamıyla iyi olup iyiliği yaşatma kudretinde olanlar, iyi tabiatlı olmakla birlikte tesir gücü olmayanlar, iyilik ve kötülüğü eşit derecede müsait tabiatlılar, kötü olmakla birlikte başkalarına kötü tesiri olmayanlar, kötü ve tesirli olanlar.

Sanatlı ve ağdalı bir dille yazılmış olan eser, İran'da ve İran dışında birçok defa basılmış (bk. Nefîsî, I, 267), ayrıca W. T. Thompson tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir (*Pratical Philosophy of the Muhammadan People*, London 1839; Lahor 1895).

BİBLİYOGRAFYA :

Devvânî, *Aḫlâḳ-ı Celâlî*, Leknev 1334 hş.; Ethé, *Târîḫ-i Edebiyyât*, s. 268; Rızâzâde Şafak, *Târîḫ-i Edebiyyât-ı Îrân*, Tahran 1341, s. 358; Nefîsî, *Târîḫ-i Naẓm u Neŝr*, I, 267; Zehrâ-yı Hânleri (Kiyâ), *Ferheng-i Edebiyyât-ı Fârsî*, Tahran 1348 hş., s. 38; Münzevî, *Fihrist*, II/2, s. 1672-1675; Hânbâbâ, *Fihrist*, I, 135; Safâ, *Edebiyyât*, IV, 475; Muammer Eroğlu, "Devvânî", *İA*, III, 566; Ann K. S. Lambton, "al-Dawānī", *EI²* (Fr.), II, 179-180; G. M. Wickens, "Aḵlāq-e Jalālī", *EIr.*, I, 724.

 M. NAZİF ŞAHİNOĞLU

AHLÂK-ı CEMÂLÎ
(اخلاق جمالى)

Yaşadığı dönemde Cemâlî olarak anılan Cemâleddin Aksarâyî'nin (ö. 791/1389) kaleme aldığı Türkçe ahlâk kitabı
(bk. CEMÂLEDDİN AKSARÂYÎ).

AHLÂK-ı MANSÛRÎ
(اخلاق منصورى)

Sadreddin eş-Şîrâzî'nin oğlu Gıyâseddin Mansûr'un (ö. 948/1541-42) ahlâka dair Farsça risâlesi.

Zamanının en büyük âlimlerinden olup, Arapça ve Farsça birçok kitap yazmış bulunan Gıyâseddin Mansûr'un bu eseri, onun "Câm-ı Cihannümâ" adını verdiği, ancak yazmaya muvaffak olamadığı büyük bir felsefe ansiklopedisinin üçüncü faslının ilk risâlesidir. Bu hususu yazar *Aḫlâḳ-ı Manṣûrî*'nin mukaddimesinde açıkça belirtmektedir.

Eser "mecelle" adı altında iki ana bölüme ayrılmaktadır. İnsanın mahiyeti ve iki cihan saadetini elde etme konularına tahsis edilen birinci ana bölüm, müellifin "tecelliye" adını verdiği dört alt bölümden oluşur. Birinci alt bölümde "mücerred nefs"in mahiyeti ve "rûh-i a'zam", ikincisinde insanın anatomisi, üçüncüsünde insanın "halîfe-i rahmân" oluşu ve dördüncüsünde de mutluluğa ulaşmanın yolları anlatılmaktadır. Bu ana bölümde tasavvufî görüşlere de yer verilmiş ve bu görüşler Mevlânâ'dan alınan bazı beyitlerle izah edilmeye çalışılmıştır.

Ahlâk güzelliğine, insanın yaratan ve yaratılanlarla münasebetine tahsis edilen ikinci ana bölüm de üç alt bölüme ayrılmıştır. Birinci alt bölümde bilginlerin ahlâk hakkındaki düşüncelerine temas edilmekte, ikincisinde hükümdarların faziletleri ve yönetimleri sırasında uymaları gereken kurallar ve üçüncüsünde de ruh sağlığının korunması konuları işlenmektedir. Ayrıca eserin sonunda ilâhî aşktan bahseden kısa bir hâtime yer almaktadır.

Henüz basılmamış olan *Aḫlâḳ-ı Manṣûrî*'nin Türkiye'de (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3521/9, vr. 216-255), İran'da ve Avrupa kütüphanelerinde birçok yazma nüshası vardır.